

BOTH NOÉMI ZSUZSANNA

MAGYAR HONFOGLALÁS A KORTÁRS MAGYAR ÉS ROMÁN TÖRTÉNETÍRÁSBAN

A román és szász történészek alkalomadtán szeretik még távolabbról, Pannóniából, de legalábbis a Tisza túlpartjáról származtatni az Erdélybe betörő barbár magyar hordákat. Ezáltal válnak szemükben az első erdélyi magyarok kifejezetten nyugati néppé, ami – talán – nem is nagy sértés.

BÓNA ISTVÁN

■ Közhelynek számít az a tény, mely szerint valamely nép közös múltja egyike azoknak a komponenseknek, melyek együttesen határozzák meg az egyén identitását egy nemzeten belül, ugyanakkor a nemzetek közötti etnikai alapon való önmeghatározás alapjául is szolgál. Ezen túlmenően a történelem instrumentális jellege is közismert a napjaink történelemsze/társadalma számára, melynek értelmében „a múlt feletti ellenőrzés a jelen ellenőrző mechanizmusának része”.¹ A román és a magyar történetírás összeegyeztethetetlen jellege nem új keletű² – és nem kizárólag szakmai – probléma, ennek ellenére a megnevezett nemzetiségű történészek közötti párbeszéd mértéke napjainkban is a szükséges szint alatt marad. A nemzeti határok közötti történeti diskurzus eredendően torzít, mivel egy természetellenes állapotban igyekszik feltérképezni a vizsgálódás tárgyát képező nép múltját. Lévéen, hogy a nemzeti múlt rekonstruálása sok esetben pragmatikai célokat (is) követ, a történészek által kialakított múltkép és a múlt egyes eseményeinek az értelmezése/értékelése a kutatók etnikai hovatartozásától függően változik, és egymáshoz viszonyítva igen eltérő képet mutat(hat). Ugyancsak nem emeli a hitelét, nem segíti előre a nemzeti történelmek közelítésének a kívánalmát és a történelem szakszerű tanulmányozását az erőteljesen teleologikus beszédforma, mely fokozottan jelentkezik a történelmi idő egy korábbi eseményének/korszakának a tárgyalásakor, mivel a

nemzeti történelmet szintetikusán összefoglalni vágyó történész alapvetően etnikai perspektívából szemléli a múltat, mely paradigma és szerveződési forma a korábbi korszakokra vonatkozólag teljesen ismeretlen volt, így többszörös az esélye annak, hogy a történész akaratlanul is az anakronizmus hibájába essen.³ Dolgozatunkban a magyar honfoglalás eseményének és körülményeinek a megítélését fogjuk megvizsgálni a román és a magyar történetírásban. A honfoglalást illetően a magyar és a román történetírásban nem csupán ok-okozati és ítéletbeli különbségek/szembenállások vannak, hanem sok esetben a „történelmi tények” kategóriájába tartozó adatjellegű információk sem egyeznek. Ennek legfőbb – de közel sem egyedüli – oka az, hogy az eseményre vonatkozó írott források mértéke, illetve ezek hitele igen alacsony, továbbá az archeológia által szolgáltatott információk értelmezésének palettája igen sokszínű, ami nagy teret enged a személyes és nemzeti érdekek szerinti múltkép megfestéséhez.

Honfoglaláson jelen dolgozat keretében (a magyar történetírás álláspontjának megfelelően) a magyaroknak Etelközből a Kárpát-medence területére való áttelepedését értjük.⁴ Mivel a történetírás az adott politikai helyzetnek, kornak megfelelően interpretálja az eseményeket,⁵ ezért egyértelmű, hogy eltérések nem csupán a nemzetek közötti történetírásban mutatkoznak meg, hanem ezek a kor függvényében is változnak.⁶ Ennek okából jelen

dolgozat keretében csupán azoknak a történészeknek a véleményét fogjuk elemzés tárgyává tenni, akik álláspontjának a bemutatásával irányt mutathatunk egy tipológia felállításához, ugyanakkor véleményük egybecseng a Babeş-Bolyai Tudományegyetem 2009–2010 és 2010–2011-es tanévében végighallgatott kurzusok szemléletével. A szakmai körökben csupán hipotézis szintjén élő elméletek részletes bemutatására ezen dolgozat keretei között nem áll módunkban kitérni, annak ellenére, hogy egyes tudományosan megalapozatlan (egy-egy nép múltját kedvező színben feltüntető) hipotézis igen széles körben elterjedt.⁷

A politikai, közéleti és szakmai közegeben folyó diskurzusok közötti összeegyeztethetlenség oka, illetve jelentősége a történetírásban tárgyunk szempontjából elsősorban a mai Románia határain belül való megtelepedés elsőbbőségének/primátusának a kérdésében keresendő. Így román szempontból a diskurzus legitimációs célokat szolgál,⁸ míg magyar szempontból a politika terén jogalapot képez a kisebbségi érdekek képviseléséhez, illetve érdekeik érvényesítésének. A román álláspont szerint a Kárpát–Duna térségét a népvándorlás utolsó szakasza során a magyar nép éppen a román etnogenézis befejeződésének idején érintette.⁹ A kontinuitás elméletét ezzel szemben magyar berkekben egyöntetűen elutasítják, és a román közösségek Erdélyben való megtelepedését a középkor végére datálják, megjegyezve azt, hogy az említett népelem nagyobb számú jelenléte/térfoglalása csupán a középkor legvégére, illetve masszív jelenléte az újkorra tehető.¹⁰

A magyar honfoglalás eseményének megítélésében tanúsított eltérő szemléletmódot jelzi az ezt jelölő terminus különböző jelentéstartalma is. A magyar „*honfoglalás*” kifejezés egy korszakalkotó eseményt jelöl, melynek következtében a magyarság elfoglalta a részben ma is általa belakott területeket, új geopolitikai tényezők hatása alá került, és elmaradt a keleti/sztyeppe-i nomád kultúrkörből,¹¹ így alapozva meg az államalapítás aktusát.¹² Bertényi és Gyapai véleménye szerint a magyarság a honfoglalás aktusával, illetve az ennek következtében elinduló folyamattal „európai néppé lett”.¹³

Ezzel ellentétben a román történetírásban a magyar honfoglalást ugyanaz-

zal a dinamikát sejtető terminussal jelölik, mellyel a népvándorlást is megnevezik („*migrare*”),¹⁴ kifejezve ezzel azt a nézőpontot, mely szerint az esemény nem jelentett (éles) törést a magyarság életvitel és társadalmi szerveződése szempontjából.¹⁵ Ezzel szemben Elek Lajos kifejti, hogy „ha a magyar honfoglalók igazi nomádok lettek (és maradtak) volna, ha új területeiken más (letelepült és földművelő) népességgel szoros érintkezésbe, együttélésbe nem kerültek volna, államot sem alapíthattak volna”.¹⁶ Kristó Gyula a Szent István-i európai típusú állam kettős arculatát épp azzal magyarázza, hogy a magyar nép mentalitásában, gondolkodásmódjában és a mögöttük álló történelmi hagyományban meggyökerezett nomád állam – vagyis társadalmi méretekben érvényesülő hatalmi koncentráció – tradíciói egymásra rétegződtek.¹⁷ Ioan Aurel Pop egyértelműen kifejti azon álláspontját, mely szerint a magyarságnak nem volt semmiféle politikai szervezete a Szent István-i államalapítást megelőzően, így a megtelepedés, illetve a letelepedett életformára való átállás is igen lassú folyamat eredménye.¹⁸ A magyar történészek ezzel szemben a honfoglaló magyarság társadalmi szerveződését árnyaltabban mutatják be, mely szerint a régészeti leletek és a nyelvészeti kutatás eredményeinek tükrében egy hármas struktúra figyelhető meg, mely arra enged következtetni, hogy a letelepedett népek jellegzetes életmódjának egyes szegmensei a magyaroknál is fellelhetőek már a 9. század körül.¹⁹

A népmozgás okaként leírtak ugyancsak eltérőek a román és a magyar szakönyvek oldalain. A román történészeknél a honfoglalás okaként megjelölt előfeltételek egyértelműen a szükségszerűség (bolgár–besenyő támadás) határán maradnak, míg a magyar történetírók emellett figyelmet szentelnek a kedvező körülményekkel kecsegtető új szállásterület megfontolt döntés következtében való elfoglalásának is.²⁰ Azon időpontok meghatározása, melyek a magyarok 9. századi honfoglalását megelőző expedícióit jelölik Pannónia térségében, egyaránt azonosak a román és a magyar történetírásban (lásd 862, 863, 881, 892, 892, 894). Ezen hadjáratok terület-felmérési jelentőségének megítélése, és a későbbi eseményekben való szerepének mérlegelése szempontjából azonban jelentős különbségek

mutatkoznak. Míg a román történetírás e hadjáratokat tisztán pragmatikai szempontból közelíti meg (zsákmányszerzés), addig a magyar történészek gyakran kidomborítják az expedíciók során szerzett tapasztalatokat és információkat a későbbiekben hasznosnak interpretált vetületeit.²¹

A magyarok helyváltztatásának, illetve honfoglalásának ideje és helye ugyancsak eltérő módon jelenik meg a magyar és a román történeti munkákban, ami főként Erdély magyarok általi megszállásának a kronológiai meghatározását illetően fontos. Magyar történészek körében a honfoglalás 1000. évfordulója kapcsán bontakozott ki erőteljes és nagy visszhangot kapó vita annak tekintetében, hogy pontosan melyik évre keltezhető az esemény. Annak ellenére, hogy Pauler Gyula már akkor a 895-ös év mellett tette le a voksát, az ünnepséget szervezési és adminisztratív problémák miatt 1896-ra halasztották. Napjainkban a magyar történészek ugyancsak a pauleri véleményt tartják kiindulópontnak, ugyanakkor az eseményt árnyaltabban próbálják interpretálni, és nem feltétlenül egyetlen év kronológiai határai közé akarják beszorítani.

Napjaink magyar történészei szerint az áttelepedés ideje 895-re, illetve 895–896-ra tehető,²² és nem csupán az Alföld, hanem Erdély vonatkozásában is. Vekov Károly meglátásában Erdély a magyarság Kárpát-medencébe való betelepülésekor a fő útvonalat képviselte, és e helyet nem mindenki hagyta el a Pannóniába való vándorlaskor/átvonulaskor. Az említett történész véleménye szerint a legfontosabb okok/érvek, amelyek indokolják/alátámasztják, hogy a magyarság Erdélyben is megtelepedett a 9. század végén, egyrészt stratégiai, másrészt gazdasági jellegűek. A magyarság bejövetelekor Erdély csupán szórványosan – leginkább szlávok és avarok által²³ – lakott terület, mely térség ezenfelül a magyarság életvitelének megfelelő természeti erőforrásokkal rendelkezett, mivel egyrészt gazdag volt az állattenyésztő magyarság számára elengedhetetlen nemesfémekben és sóban, másrészt stratégiai szempontból a megtelepedés által biztosíthatóvá vált a keleti védelem.²⁴ Az Erdély területén ez idő tájt feltárt régészeti leletek ugyancsak a fenti tézist bizonyítják, ezek részleges eredményét Bóna István a következőképpen foglalja össze: „Mindazon vélekedé-

sek, melyek a Kolozsvár–Marosgombás–Maroskarna régészeti csoportot el akarják szakítani a honfoglaló magyarság nagy tömbjétől [...] vagy mint manapság, éppen szembe akarnak állítani vele, elhibázott, sőt dilettáns próbálkozások. A korai erdélyi magyar temetők tömbjében ugyanis sűrítve együtt van mindaz, ami a magyarságra s népünk keleti katonai vezetőrétegére jellemző. A leletek »archaikus«, vagyis sztyeppei jellegéből arra következtetni, hogy e temetők népe kabarokból (kazárokból), metán besenyőkből verbuválódott volna, vagy mindenestől kabar–kazár lenne, nem egyéb, mint a régészet törvényeinek nem ismerése vagy szándékos félremagyarázása.”²⁵ Györffy György a régészet eredményeit erősíti meg, illetve egészíti ki a helynevekre építő elméletével, mely módszer során a helynevekből igyekezett rekonstruálni a honfoglaló magyarság betelepülésének területi elszóródását. A román történészek többsége ennek ellenére elutasítja az általa elért eredményeket, mint ahogyan a történész által használt módszert sem tekinti tudományosnak.²⁶ Victor Spinei azon kevés román történészek egyike, akik elfogadják a magyarság Erdélybe való betelepülését a 9. század második felében, és pedig a Györffy György által megalapozott elméletet elfogadva.²⁷ Ioan Aurel Pop véleménye a Spinei által képviselthez képest már elutasítóbb a magyar állásponttal szemben. A magyarok Pannóniába való letelepedését (ebben egyetértve Spineivel) 896-ra teszi,²⁸ vagyis elutasítja a 895-ös megszállást, ugyanakkor nem fogadja el az ezzel egy időben való erdélyi megtelepedést sem. A magyar történetírás ismeretéről tesz tanúságot, amikor ismerteti az általánosán elfogadott álláspontot a magyarok bejövetelel kapcsolatban. Érintőlegesen említi a magyar történészek véleményét, mely szerint a honfoglalók az Északkeleti-, illetve Keleti-Kárpátokon (Uzsoki-hágó, Vereckei-hágó, Tatár-hágó, Radnai-hágó, Borgói-hágó, Tölgyes-szoros, Békás-szoros) és Erdélyen át mentek nyugati irányba,²⁹ ugyanakkor ő a román állásponttal egyetértve az Északkeleti-Kárpátokon, illetve a Vereckei-hágón átvonuló magyarságot véli megjelenni lelki szemei előtt.³⁰ A román történetírás tudományos munkáiban általánosan megjelenő érvekkel próbálja meg alátámasztani álláspontját, következtetésében pedig nem zárja ki teljesen az

Erdélyt érintő útvonalat, de véleménye szerint ez az átvonulás semmi esetre sem jelenti azt a megtelepedést, mely véleménye szerint kizárólag egy későbbi és hosszú folyamat eredményeként jöhetett csak létre. Megfogalmazása szerint: „nem zárható ki teljesen az a lehetőség, hogy a magyar törzsszövetség egy csoportja Erdélyen át vonult Pannóniába. De ha elméletileg lehetségesnek tekintjük is ezt, a dolognak nem volt semmilyen közvetlen jelentősége. [...] Erdélyt, mint látjuk, jóval később és fokozatosan foglalták el, amikor pedig 900 után az első hadjáratot vezették, az »erdőn túli ország ellen«, a magyarok semmit sem tudtak a megtámadott tartományról.”³¹

Neagu Djuvara a román történetírás egyik napjainkban ismert és elismert alakja, akinek nevéhez (többek között) a nemzeti történetírás romantikus túlzásainak a letisztítása érdekében tett lépéseket is kötik. Egyik ismert és népszerű összefoglaló munkájában, mely 2010-ben magyar nyelven is napvilágot látott,³² röviden érinti a magyar honfoglalás eseményeit is.³³ Mivel a román történész a kontinuitás tételét elfogadja, az eseménnyel kapcsolatos nézőpontja eredendően szemben áll a magyar céhbelleikével. Véleménye szerint „a magyarok áthaladtak a Keleti-Beszkidékben található Vereckehágón, a Keleti-Kárpátoktól északra, és megállapodtak a pannón síkságon, amely alkalmas volt lovaik legeltetésére.”³⁴ Anélkül, hogy a kérdés problematikuságát ismertetné és felsorakoztatná az álláspontjával szemben álló elméletek hipotéziseit, Djuvara a fent idézett szöveg logikáját követve kijelenti, hogy „mire [a magyarok] Erdélybe fokról fokra behatoltak, ott már létrejöttek a kis román államalakulatok”.³⁵

Románia és a román nép történetének tanulására/megismerésére a kolozsvári egyetem diákjai számára alapkönyvnek számít a Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea és Pompiliu Teodor által összeállított szintetikus történeti kiadvány.³⁶ Ebben a munkában a magyar honfoglalás eseményeinek ismertetésére nem kerül sor, így a magyar kutatók eredményeinek elhallgatása a teljes érdektelenséget vagy a szerzők tájékozatlanságát sugallja a magyar történészek álláspontját illetően. A magyarok mint vallási alapon elnyomó politikai és társadalmi réteg szisztemati-

kus tárgyalását a könyv csupán a 14. századtól kezdi meg, így implicit módon sugallja, hogy a mai Románia határain belül a magyarok csupán az említett századtól kezdődően voltak jelen.³⁷

A honfoglalók számát mind a magyar, mind a román történetírás a 880 körüli évekre vonatkozó 20 000 lovast említő Dzsajháni forrásértékű munkájából vezeti le, mely becslés az egyéb adatokat szolgáltató források közt a legobjektívebbnek és legvalószínűbbnek tekinthető. Kristó Gyula számításai szerint a teljes honfoglaló népesség – a magyarokhoz csatlakozott népelemekkel együtt – 100 000 és 400 000 fő közé tehető.³⁸ Bertényi Iván és Gyapay Gábor a 10. századi Kárpát-medencei magyar lakosság számát hozzávetőlegesen 600 000-re becsüli.³⁹ Ioan Aurel Pop számításainak eredményei szerint a 9–10. századi összlakosság száma 150 000–200 000 közé tehető.⁴⁰ Pop kifejti ellenvetését a 600 000-es számmal illetően is, melyet ő megalapozatlannak és a korabeli viszonyokhoz képest túllicitálnak tekint.

Gyáni Gábor hívja fel a figyelmet arra, hogy a történész számára a legkönnyebben hozzáférhető forrásokat maga az állam bocsátja a kutatás rendelkezésére, így már a dokumentumok is a nemzeti történelem tanulmányozása felé vonják a történetészt.⁴¹ Arra a kézenfekvő tényre, hogy a román és a magyar történetírásban a honfoglalás értékelése és reprodukálása gyökeresen különbözik, számtalan okot felhozhatunk, melyek közül egyik fontos eltérés – a fentiekben már ismertetett okok mellett – a használt források, illetve ezek tudományos megítélése, továbbá a kutatási munka során használt módszerek mibenléte.

A fentiekből látható, hogy míg a román történetírás a téma történelmi leírásakor elsődlegesen az írott forrásokra támaszkodik, addig a magyar történészek többsége az interdiszciplináris kutatást részesíti előnyben, vagy legalábbis ezzel próbálja ellenőrizni/egybevetni az írott anyagot.⁴² A magyarok bejövételére vonatkozó írott források közül a legfontosabb Bölcs Leó *Taktika* című műve, Bíborbanszületett Konstantin *A birodalom kormányzásáról* írt munkája, Anonymus *A Magyarok cselekedeteit* lejegyző krónikája és Kézai Simon *A hunok és a magyarok cselekedeteit* rögzítő gesztája.

A román történetírás Anonymus írására kivételesen nagy súlyt fektet, egyrészt azért, mert az általa leírt információk úgymond alátámasztják/megalapozzák a román történetírás álláspontját a honfoglalás tekintetében, másrészt a román-ság 9–10. századi történetére vonatkozó adatokat vélnek felfedezni benne – amit azonban a magyar tudományosság nem fogad el a valóság hiteles lejegyzésének.⁴³ Ugyancsak Anonymus képezi az egyik legfontosabb alapját annak a román álláspontnak, mely szerint a magyarok a Pannóniába való betelepüléskor a Vereckehágón keltek át, mivel a történetíró csupán ezt az egy útvonalat említi meg.⁴⁴

A magyar történetírás Anonymus művét „innen-onnan vett motívumokból összerótt mesének” tekinti.⁴⁵ Bóna István szerint a *Gesta Hungarorum* műfaját tekintve regényes történelem,⁴⁶ mely a történettudomány számára nem – legfentebb az irodalomtörténet számára – szolgált hiteles információkat.⁴⁷ Györffy György szerint nem alaphozhatunk olyan forrásra, melynek tartalma és lejegyzése között hozzávetőlegesen 300 év telt el,⁴⁸ ezenfelül semmilyen írott forrásra nem támaszkodik, továbbá a mű megírásának célja eleve nem a történelmi múlt hiteles lejegyzése, hanem a szórakoztatás, illetve a magyar nép dicsőséges/legendás tetteinek lejegyzése.⁴⁹ Ugyancsak Anonymus művének történelmi forrásként való használata ellen szól Kristó Gyula is, aki szerint „Anonymus leírása [...] nem hiteles. A magyarok ellenfelei helynevekből életre keltett, költött figurák. A honfoglalás lefolyásáról adott híradását sem tekinthetjük információnak.”⁵⁰ Ioan Aurel Pop könyvében egy egész fejezetet szen-

tel Anonymus műve forrásértékének vizsgálatára. Arra a következtetésre jut, hogy Béla király jegyzője az Európa-szinten megjelenő „nemzeti propaganda” hatása alatt írt, de ennek ellenére munkája nem üti meg a múlt meghamisításának mértékét, így a *Gesta Hungarorum* hiteles történelmi forrásnak tekinthető, annál is inkább, mivel Anonymus, műve megírásakor nagymértékben inspirálódott elődei – ma már nem fellelhető – történeti munkáiból.⁵¹ Neagu Djuvara ugyancsak feltételezi, hogy Anonymus egy „korábbi krónika nyomán” írta meg művét, és annak ellenére, hogy felvillantja a mű történelmi forrásként való használatának problematikusságát (igaz ugyan, hogy csupán egyetlen ellenérvet ismertet), sommásan kijelenti, hogy „a magyar történészek megpróbálják tagadni egy döntő fontosságú forrás minden dokumentum-értékét”.⁵²

A módszertani kérdésekben állást foglaló különböző vélemények mellett egy másik jelentős oka az eltérő történet-szemléletnek a szakemberek nyelvi korlátozottsága. A múlt látásmódjának különbözőségét az írott vagy verbális kommunikációval, tudományos vitákkal lehetne leginkább csökkenteni, melyek során mind a magyar, mind pedig a román történészek megosztanák egymással eredményeiket, és konstruktív keretek között közelítenék álláspontjukat. Addig, amíg nyugati körökben a történelem létjogosultságát kérdőjelezzik meg a szubjektivitás címszava alatt, a román és a magyar történetírásban Erdélynek nem egy román és egy magyar nyelvű történetét olvashatjuk, hanem párhuzamosan létező történeteket, melyek tudományossága az etnikai határokig terjed.⁵³

■ JEGYZETEK

- Hyden White: *Metahistory*. Baltimore and London, 1973. Idézi Magyarics Tamás: *Klió és/vagy Kalliopé? A posztmodern amerikai történetírás néhány kérdése*. Aetas 1996. 1. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00001/magyar.html>, [2010. 07. 20.]
- A román történetírás egyik kiemelkedően fontos és a jövőben is nagy hatást gyakorló nemzeti szakaszról lásd Makkai László: *Róman történetírás a két világháború között*. In: *Hitel*. Szerk. Záholy Éva. Bethlen Gábor Könyvkiadó, Kvár, 1999. II. 376–404; http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1708.pdf; http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1709.pdf; [2011. 09. 11.]
- Lásd pl. *Magyarország története 895–1301; Istoria României...* stb. A kiadványok annak ellenére tüntetik fel a címben a nemzetállamok nevét, hogy tárgyakat jóval annak kialakulását megelőzően kezdik feldolgozni.
- Vö. Kristó Gyula: *Magyarország története. 895–1301*. Osiris, Bp., 2006. 48–68.
- Marc Bloch közismert megfogalmazása szerint: „Az emberek inkább a korukra, mint apjukra hasonlítanak.” Lásd Marc Bloch: *A történész mestersége. Történeti írások*. Osiris, Bp., 1996. 32.
- Ezen túlmenően az sem vita tárgya, hogy egyazon nemzetiségű és kortárs történészek között is jelentős eltérések lehetnek bizonyos problémák megítélésében.
- Gondolunk itt elsősorban a László Gyula által megfogalmazott „kettős honfoglalás” elméletére, melyet azonban sem a román, sem a magyar akadémikusok többsége nem fogad el a tudományosság szintjén. Lásd László Gyula: *Kettős honfoglalás*. Magvető. Bp., 1978.

8. Gyáni Gábor véleménye szerint a történetírás diszciplínája azért szorult olyan korán a nemzeti határok mögé, mivel művelésének az elsődleges célja a nemzetállamok létének történeti érvekkel való legitimációja volt. Vö.: Gyáni Gábor: A hazai történetírás nemzetközi beágyazottsága egykor és most. *Aetas* 2010. 4. 23; <http://www.lib.jgyftf.u-szeged.hu/folyoiratok/aetas/2010-04.pdf>, [2011. 09. 20.]
9. Lupescu Radu: Az utolsó vándornépek – román szemmel. Victor Spinei: *Ultimele valori migratoare de la nordul Mării Negre și al Dunării de jos*. Iași, 1996. Erdélyi Múzeum IX (1998). 99–101; <http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro/pdf/014Lupescu.pdf>, [2010. 07. 21.]
10. Szabó T. Attila: A románok újkortól erdélyi betelepülése. *Hitel* 1942. 3.; http://betiltva.com/files/szabo_t_attila_a_romanok.php, [2011. 09. 18.]; *Interviu cu László Makkai realizat de János Pótó. Colonizarea Transilvaniei*. In: *Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară – Momentele din istoria Transilvaniei apărute în revista Istória*. Szerk. Bárdi Nándor. Pro-Print, Csíkszereda, 1999; <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=1174>, [2011. 09. 19.]
11. Kristó Gyula: i. m. 2006. 54.
12. Asztalos Miklós – Pethő Sándor: *A magyar nemzet története ősidőktől napjainkig*. Dante, Bp., 1934. 15.
13. Bertényi Iván – Gyapay Gábor: *Magyarország rövid története*. Macenas, Bp., 1999. 34.
14. A magyar „honfoglalás” szóval rokon értelmű/hasonló jelentéstartalommal bír a román „descălecat” kifejezés, melyet azonban nem használnak a magyarok 9. századi mozgásának megjelölésére.
15. Ioan Aurel Pop: *Români și maghiari în secolele IX–XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*. Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1996. 59–64. (Az oldalszámokat a könyv digitális formátuma szerint adom meg itt, és a továbbiakban egyaránt. Lásd <http://www.slideshare.net/FrescatiStory/ioan-aurel-pop-romanii-si-maghiarii-din-transilvania-sec-ix-xiv>. [2010. 07. 19.]
16. Idézi Kristó Gyula: *A magyar nomád államtól Szent István államáig*. *Aetas* 2000. 3. http://epa.oszk.hu/00800/00861/00015/2000_3-07.html, [2010. 07. 21.]
17. Uo.
18. Ioan Aurel Pop: i. m. 1996. 73.
19. *Interviu cu György Györfly realizat de János Pótó. Problemele controversate ale descălecatului maghiarilor*. In: *Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară – Momentele din istoria Transilvaniei apărute în revista Istória*. Szerk. Bárdi Nándor. Pro-Print, Csíkszereda, 1999; <http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=1172>, [2011. 09. 19.]
20. Az állítás elsősorban a régebben uralkodó szakmai nézetekre igaz, mivel napjainkban többen megkérdőjelezik a honfoglalás tervszerűségét.
21. Konkrétan arra az érvrendszerre gondolunk, melynek során a történészek a honfoglalást, a szűkszerű helyváltoztatás/áttelepedés mellett, egy racionálisan megfontolt döntés eredményének látják/láttatják. Ennek a diskurzusnak szerves részét képezik a 9–10. század fordulóját megelőző portyázó expedíciók, ugyanis ezen zsákmányszerző hadjáratok alkalmával a magyaroknak elméletileg lehetőségük volt a Kárpát-medence demográfiai, gazdasági és természeti viszonyainak a feltérképezésére, ami a jövőbeli betelepülés szempontjából igen kedvező helyzetet mutatott/mutatható. Vö. Kristó Gyula: i. m. 2006. 55.
22. Bertényi és Gyapay szerint „A honfoglalás dátumaként nem is lehet egy meghatározott évet megadni: [mert] 894-ben, illetve egy-két évvel korábban nagyobb magyar haderő járt a Kárpát-medencében” Bertényi – Gyapay : i. m. 27.
23. A történészek között annak tekintetében, hogy milyen arányban éltek a különböző etnikumú népek a 9. századi Kárpát-medencében, és hogy ezek milyen földrajzi régiókban voltak leginkább képviselve, nincs egyetértés, ezzel szemben egyöntetű az az álláspont, mely szerint a területet szórónyosan és kis létszámú népesség lakta.
24. Vekov Károly: *A keresztény egyházszervezés kezdetei Erdélyben*. In: *Erdély a keresztény magyar királyságban*. Erdélyi Tudományos Füzetek 231. A sorozatot szerkeszti Dávid Gyula. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2001; <http://mek.oszk.hu/04100/04102/html/>, [2010. 07. 21.]
25. Bóna István: *Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában*. In: *Erdély a keresztény magyar királyságban*. Erdélyi Tudományos Füzetek 231. A sorozatot szerkeszti Dávid Gyula. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2001.
26. Lupescu Radu: i. m. 1998.
27. Victor Spinei: *Migrația ungarilor în spațiul Carpato–Dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX–XI*. *Arheologia Moldovei*. 1990. XIII.
28. Ioan Aurel Pop: i. m. 1996. 65–66.
29. „Egy évszázaddal vagy csak ötven évvel ezelőtt is a magyar honfoglalás korának emlékei Etelközhez, Vereckéhez, Pusztaszerhez kötődtek. E helynevek lassan irodalmi emlékké halványulnak, helyüket a mai történeti tudatban Vértesszőlős, Fenékpuszta, Szabolcs foglalja el.” A Kárpát-medence népei a honfoglalás előtt. Györfly György, Hanák Péter, Makkai László és Mocsy András kerekasztal-beszélgetése. *Istória* 1979. 1. <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1979-01/historia-1979-01-karpat>, [2010. 07. 22.]
30. Ioan Aurel Pop: i. m. 1996. 67–70.
31. „[...] nu putem exclude complet posibilitatea ca o ceată a uniunii tribale ungarilor să fi trecut prin Transilvania spre Pannonia. Dar chiar dacă, teoretic acest lucru s-ar putea fi întâmpla, el nu a avut nici o importanță și nici o urmare imediată. (...) Transilvania cum se vedea, va fi cucerită târziu și

- treptat, iar când au întreprins prima incursiune asupra »fării de peste pădure« după 900, ungurii nu aveau nici un fel de cunoștințe despre regiunea atacată.” Uo. 69–70.
32. Neagu Djuvara: A románok rövid története. Koinónia, Kvár, 2010.
33. Uo. 52–55.
34. Uo. 53.
35. Uo. 54.
36. Istoria României. Mihai Bărbulescu – Dennis Deletant – Keith Hitchins et alii. Corint, Buc., 2007.
37. Uo. 134–136.
38. Kristó Gyula: i. m. 2006. 73–74.
39. Bertényi Iván – Gyapay Gábor: i. m. 1999. 35.
40. Ioan Aurel Pop: i. m. 1996. 70.
41. Gyáni Gábor: A hazai történetírás nemzetközi beágyazottsága egykor és most. I. m. 23.
42. Kristó Gyula szerint „nincs olyan kútfőnk, amely a magyar honfoglalás lefolyásáról részletekbe menően és hitelesen tájékoztatna...” Kristó Gyula: i. m. 2006. 41.
43. A románság 9–10. századi történelmére vonatkozó információk egy részére, egyetlen forrásként Anonymus műve szolgál. Kristó Gyula szerint a román történelem kenézeinek és vajdáinak a neveit Anonymus jobbára helynevekből vezette le, „akiket megtett a honfoglaló magyarok ellenfeleinek, ily módon elérte azt, hogy a magyaroknak kemény harcok során kelljen elfoglalniuk a Kárpát-medencét, vagyis a honfoglaló magyar vezérek így jogot szereztek a véráldozatok árán elfoglalt föld birtoklására”. Kristó Gyula: i. m. 2006. 55.
44. Interjú cu György Györfly realizat de János Pótó. Problemele controversate ale descălecatul maghiarilor. In: i.m.
45. Erdély története három kötetben. I. Főszerk. Köpeczi Béla. Akadémiai, Bp., 1986. 261.
46. Lásd. a geszta műfaji meghatározását: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Gesta> .
47. Bóna István: A magyar honfoglalás és Erdély. Anonymus Gesta Hungarorumának forrásértéke. Aetas 2007. 7.
48. Az írás nélküli kultúrákban a szóbeli hagyomány informatív jellege hozzávetőlegesen három generációt, azaz kb. 80–100 évet ölel fel. Lásd Jan Assman: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz, Bp., 1999. 49–64.
49. A Kárpát-medence népei a honfoglalás előtt. Györfly György, Hanák Péter, Makkai László és Mócsy András kerekasztal-beszélgetése. In: i. m.
50. Kristó Gyula: i. m. 2006. 41.
51. Ioan Aurel Pop: i.m. 1996. 74–82. Lásd „Aceste cronici au o valoare de izvoare istorice, în măsură în care toate gestele medievale europene au o asemenea valoare, îmbinată cu ceea literară.” (Ezek a krónikák oly mértékben tekinthetők történeti forrásértékűeknek, mint amennyire – irodalmi értékükkel társítva – valamennyi európai geszta.) 78.
52. Neagu Djuvara: i. m. 2010. 36.
53. Jelen dolgozatban nem térünk ki a nemzeti történelmekről folytatott mai diskurzusra, mely azt a mítosszal azonosítja, ugyanis ha ezt az álláspontot elfogadjuk, akkor lényegében a fentiekben feltett kérdések és egyáltalán a ráció törvényeinek megfelelni óhajtó, érvek-ellenérvek ütköztetése alaptalanná válik, hiszen a mítoszok elemzésére elsősorban nem az általunk használt módszereket hívjuk segítségül. Az említett történetelméleti diskurzus tanulmányozása ennek ellenére igen érdekes perspektívából közelíti meg a múlt eseményeiből táplálkozó nemzetépítő diskurzusok problematikáját. Bevezetőnek lásd Gyáni Gábor: A nemzet történelme mint mítosz. Élet és Irodalom. 2010 37. http://www.es.hu/gyani_gabor:a_nemzet_tortenelme_mint_mitosz;2010-09-15.html, [2011. 09. 15.]

